

נושא בדרך היומי

י"ל ע"י 'שערי הוראה' המפעל העולמי להפצת תורה והוראה

ע"ש
הרה"ח
ר' אפרים חיים
הלוי קלוז'ן
ד"ר

גליון י"ב תשע"ג
פרשת נח | מסכת שבת

שבת דף י"ז ע"ב ואילך

רווחים הבאים בשבת מעסק המתנהל אוטומטית

א. הצעת השאלה וצדדיה / ב. אם שייך איסור שביתת כלים / ג. איסור שכר שבת / ד. אם הוא בכלל מקח וממכר בשבת / ה. אם יש לחוש משום לפני עיוור / ו. הנ"ל כשאינו ודאי שיקנו בשבת / ז. אם אסור משום מסייע לדבר איסור / ח. אם אסור משום מראית עין / ט. אם יש בו משום זילותא דשבת / י. לפי איזה שעון לסגור האתר

בסוגיא הנפרסת בדפי גמ' אלו (דף יז. ואילך) מבואר דיני גריפת רווחים מעסקים הפעילים בשבת, הן אלו הבאים בצורה ישירה מהעסק להישראל, והן בעקיפין - דרך נכרי או עסק המנהל מעצמו, והדברים ארוכים ובעהשי"ת הרבה נידונים בזה יבוארו תוך הסימן שלפנינו. הנה אחד מהשאלות הנפוצות ביותר כהיום הוא מה דין עסק המתנהל מעצמו, וכהיום עם התפתחות הטכנולוגיה בקצב מהיר אין זה שאלה רחוקה, שאם בעבר בעל חנות היה מוכר מרכולתו רק בשעות בהם היה נוכח בחנות והוא היה פתוח לקהל הרחב, הרי שבשנים האחרונות רוב רובם של המכירות והקניות ברחבי תבל כלל אינם מתנהלים פנים אל פנים אלא דרך הזמנות ותשלום דרך כרטיס אשראי [קרעדיט קארד], והכל אודות לחידושי הטכנולוגיה כאמור.

א. הצעת השאלה וצדדיה

והנה הרבה דנו בזה הפוסקים שבשנים האחרונות, ואנו נחלק דבריהם לד' נידונים, א'. קבלת הזמנות למכירה וקניה דרך מכשיר הפקס, שבזה יש להבחין שהמכשיר שבבעלותו עשה מלאכה בשבת - שכתב ופלט הנייר. ב'. קבלת הזמנות בשירות 'תא קולי' שבטלפון, או דרך דואר אלקטרוני [אימייל], שבזה מכשירו לא עשה שום מלאכה, כי הן בתא קולי והן בדואר אלקטרוני הדבר נשמר במאגר של חברת התקשורת, אלא שלאחר שבת יש לו גישה לראות או לשמוע הדברים מתוך הזכרון שלהם. ג'. קבלת הזמנות דרך תקשורת מקוונת [תקשורת בין-מחשבים, המכונה 'אינטרנט']¹ - שהוא בעצם שאלת השאלות בדורינו שעיקר המסחר מתנהל דרכו, כי בעוד שבב' האופנים הקודמים אף שהמזמין עבר איסור והזמין בשבת הרי שבעל החנות לא סיפק לו סחורתו עד אחרי שבת, וגם לא ראה כלל הזמנתו, משא"כ בזה שבשעת הקניה עצמה הוא נרשם אוטומטית בפנקס ההזמנות הממוחשב של בעל החנות, ונמצא בעל החנות מקבל הזמנות בעיצומו של יום השבת [גם בזה יש מספר אופנים וכדיבואר]. ד'. האופן הרביעי הוא מי שיש לו "חנות אוטומטית", קרי: מכשיר לממכר אוכל, סיגריות, וכדו' [ז'וענדינג מאשין], שבזה לא רק שההזמנה מתבצעת בפועל בו ביום, אלא אף המכירה נעשית בשעת מעשה, והרווחים באים ממש בשבת, ובדומה לזה יש לדון גם לעניין מכשירי "כספונט" או "טלפון מטבעות" וכל כיו"ב.

ובכל אחד מהאופנים הנ"ל יש להבחין בו אם הוא במקום שמצויים גויים או ישראלים, ואם הם ישראלים צריך לדעת אם מצוי שם מחללי שבתות, עוד יש לדעת אם שמו מופיע על העסק, דהיינו אם ידוע לכל הקונים מי המוכר שהוא ישראל. באופן כללי השאלה מחולקת לכמה נידונים הלכתיים, א. לעניין שביתת כלים. ב. איסור שכר שבת. ג. מקח וממכר בשבת. ד. לפני עיוור לא תתן מכשול ומסייע לעוברי עבירה. ה. איסור מראית

1. בבאנו לדון בנושא האינטרנט חובה להדגיש שאין בזה משום נתינת שום לגיטימציה לשימוש בכלי זה אשר רבים חללים הפילה כידוע, ויצאו נגדה כל רבני גדולי הדור בחבר ובחניתי, ואנו לא באנו אלא לברר ההלכה לענין שבת בנושא נפוץ זה, ויה"ר שלא יצא תקלה מתחת ידינו ח"ו.

עין. ו. איסור זילותא דשבת. כמובן, שבמסגרת סימן אחד מצומצם בלתי אפשרי לעמוד על כל אחד מדינים אלו בהרחבה כדבעי למהווי בביאור מקיף שיטות הראשונים והאחרונים, כי סוגיות ארוכות להפליא המה, אולם נשתדל בעזהשי"ת לעמוד בכל אחד מאלו על ההלכה למעשה ודעות הפוסקים בכל אחד מהנידונים הנ"ל.

ב. אם שייך איסור שביתת כלים

במתני' בסוגיין (דף י"ז): מבואר פלוגתת ב"ש וב"ה אם מותר ליתן אונין של פשתן לתוך התנור או צמר ליורה כדי שיקלט בו הצבע משך השבת, וביאר רב אושעיא בשם רב אסי (דף י"ח). שטעם האיסור לבית שמאי הוא משום דס"ל דשביתת כלים הוא מה"ת כמו שביתת בהמתו. והנה הלכה כבית הלל דאין שביתת כלים אסורה, ומקור דברי בית הלל מובא בירושלמי (שבת פ"א ה"ה) ובתוספתא (שבת פ"א ה"א) שלמדו כן מקרא (שמות כג, יב) 'ששת ימים תעשה מעשיך וביום השביעי תשבות' מזה למדו ש"עושה אתה כל ששה", היינו שמותר ששה ימים אף שעיי"ז תמשך מאלה מלאכה גם ליום השביעי, אמנם גם בית הלל הסכימו לאסור שביתת בהמתו וכמבואר בגמ' לקמן (נא; ובירושלמי שבת פ"ה ה"ג). וכך אכן נפסק לדינא בשו"ע (סימן רמ"ו סעי' א) 'מותר להשאיל ולהשכיר כליו לאינו יהודי, ואע"פ שהוא עושה בהם מלאכה בשבת, מפני שאין אנו מצוים על שביתת כלים', והוא על פי פסק הרמב"ם (פ"ג ה"א) והטור שם. אמנם מלשון הטור (בסימן רנ"ב) שכתב שאין שביתת כלים מדאורייתא משמע דעכ"פ מדרבנן אסור, אלא שכבר כתב הב"י (שם) שהוא רק סירכא דלישנא דגמרא, אבל להלכה שרי ואפי' איסור דרבנן ליכא, ע"ש.

ולפי"ז אין צד לאסור בכל שאלות דידן משום שביתת כליו, ופשוט הדבר שאינו דומה לשביתת בהמתו האסורה לכו"ע (וכמבואר בסי' רמ"ו סעי' ג), אלא ודאי שכל המכונות האוטומטיות והאפשרויות הטכנולוגיות הנ"ל נידונים רק ככליו ששביתתן מותרת. אמנם אף שהמחבר כתב דשביתת כלים מותרת, מ"מ דעת הרוקח (סימן מא) בשם הירושלמי דדוקא כלים שאין עושין בהם מלאכה כגון טבלאות ותיבות, אבל כלים שעשוין למלאכה כקדרום ומחרישה אדם מצווה על שביתתם, ולכן אם השאילים לגוי אפי' בתחילת השבוע צריך לקחתם ממנו בער"ש, ואמנם הב"י (סי' רמ"ו ד"ה ומ"מ) כתב שהוא לדעת בית שמאי אבל אין הלכה כן וכ"כ במור וקציעה שם, אולם הב"ח (שם ד"ה כתב) שפיר ס"ל דדעת הרוקח הוא גם אליבא דבית הלל, ועל כן מסיק לדינא שאף שאין להורות איסור בזה, מ"מ 'כל ירא שמים יחמיר לעצמו כמו שפסק הרוקח', וכ"פ הא"ר (שם סק"א) בשם הרא"ש והראב"ן, וגם הפרמ"ג בראש יוסף (שבת י"ט). הביא כן בשם הראב"ד, וראה גם בחידושי החת"ס על שבת (י"ח. ד"ה פותקין) שצייד להחמיר כהרוקח, והעמיס כן בדברי הירושלמי ע"ש, וכ"פ התו"ש (סי' רמ"ו סק"ב) והכה"ח (שם סק"י) ועי' בשו"ת ערוגת הבושם (או"ח סי' מה) מש"כ בזה, ועי' בספר הלכה ברורה (להגר"ד יוסף שליט"א, סי' רמ"ו סק"ב) שהביא עוד כמה ראשונים שסברי כהרוקח. ומ"מ נראה לענייננו שאין לאסור מצד שביתת כלים וכהרוקח, מפני שגם השועה"ר והחיי אדם וגם המשנ"ב לא הזכירו כלל חומרת הרוקח אפי' כדעה נוספת, והיינו דס"ל לדינא כהמחבר ודלא כהב"ח, וכן נראה הסכמת רוב הפוסקים וכמו שהכריע המאמר מרדכי (שם סק"א) דלדינא אין לחוש להרוקח כי רוב הפוסקים השמיטוהו.

וכ"ז לעניין הפקס והמכונות האוטומטיות, אולם לגבי הדוא"ל תא קולי ואינטרנט פשיטא שאין שום סיבה לדון אפי' לדעת בית שמאי, מפני שאינו מלאכה בכליו שלו, אלא בכליהם של חברת התקשורת [כי כידוע הזכרון הנשמר הוא על ה'שרת' של החברה המספקת את התקשורת, והוא אין לו אלא גישה לזכרון ספציפי זה לראותו בלבד או להעתיקו למחשבו, ואף שבעל האתר רוכז זכות שימוש מוגבל בזכרון החברה, גם הוא אינו עובר לכאורה בשביתת כליו, כי אינו כלי אלא כלי וירטואלי' שאין בו כלל ממשות, שמסתמא אין שייך בו דין שביתה]. וכבר העלה נקודה זו ידידי וידיד בית אבא הרב צבי רייזמן שליט"א בספרו רץ כצבי (הלכות שבת, סימן כ"ד) והאריך שם עוד בכל פרטיו, וגם הביא מבוא טכני מועיל מאוד, ע"ש.

ג. איסור שכר שבת

עוד איסור שיש לדון בזה הוא איסור 'שכר שבת', ואיסור זה מבואר בגמ' בבא מציעא (נח) וכן נפסק בטור ושו"ע סימן ש"ו (סעי' ד), ואיסור זה הוא בין על הנוטל ובין על הנותן שכר שבת כמבואר בפוסקים שם ואפי'

בדיעבד שנטל שכר אסור להנות מזה עולמית (סי' רמ"ג ס"ב), ואיסורו הוא מדרבנן גזירה אטו מקח וממכר (עי' שו"ע"ר סי' רמ"ג סעי' יב). א"כ לכאורה ה"ה במכונות אוטומטיות ומכירות אלקטרוניות שהמוכר מרויח שכר משבת, אמנם בנידון זה אין כלל לדון לענין הפקס ותא קולי ודוא"ל, כי שם אינו מרויח כלל בעצם השבת, אלא הן רק מסייע ליה להרויח במוצ"ש, משא"כ בחנות מקוונת או חנות או מכונה אוטומטיים בזה שפיר יש לדון משום שכר שבת, כי הוא מרויח מעצם הפעולה בשבת. [אף שבכל שאלה של שכר שבת כגון רווחים מתכנית חסכון בבנק ורביית מהלוואות עסקיות, יש היתר דשכר שבת ע"י הבלעה, היינו דכיון שיום העסקים לענין עסקאות בנקאיות הוא מחצות עד חצות או שעה קבועה אחרת, א"כ הרי אינו נוטל שכר רק על שבת מהשקיעה עד השקיעה אלא נוטלו יחד עם כמה שעות מקודם שבת וכמה שעות מאחר שבת, וזה מותר כמבואר בשו"ע שם, מש"כ בנידון דידן אינו שייך, כי הרווח הוא על כל פעולה בנפרד ואין בו שום הבלעה].

אלא שמתבאר מדברי הנוב"י מהדו"ת (או"ח ס"ו ס"ו כו) והתהלה לדוד (סי' רמ"ד סק"א) דכל מה שאסרו שכר שבת, הוא דוקא כשנוטלו בתורת 'שכר', אך אם הוא תשלום על חפץ שלוקח ממנו או על הפסד שנגרם לו, בזה אין שייך 'שכר שבת', וכי המזיק חבירו בשבת לא ישלם לו מפני שהוא שכר שבת?, אלא ודאי דזה שרי [כמובן כשהתשלום מתבצע רק אחר השבת], ולכן התירו שם ליטול שכר עצים במרחץ, וכן כתבו בשו"ת מהרש"ג (ח"א סי' סה) ובקנין תורה בהלכה (ח"ג סי' כ"ד) ובשערים המצוינים בהלכה (סי' עג סק"ז). אמנם בשו"ת יגל יעקב (סי' ל) הוכיח מדברי השו"ע"ר בסימן רמ"ה (סעי' ט"ז) דאפ"י במכירה שייך שכר שבת, אלא שאינו מוכרח כמו שכתבו המגיהים על השו"ע"ר שם (הנדפמ"ח) שהשו"ע"ר שם ס"ל דיש בו רק משום 'נראה כשכר שבת', וכמו שאכן כתב שם המשנ"ב (סק"ז) לענין זה ע"ש (וע"ע בספר רביד השולחן שו"ת סי' רמ"ד). עכ"פ עפ"י יסוד הנוב"י כתב בשו"ת מנחת יצחק (ח"ג סי' לד) דה"ה במכונה אוטומטית למימכר מזון דאין בו משום שכר שבת, כי הוא תשלום על המוצר ועל התפעול השוטף ושכירות המקום והמכונה, וא"כ ה"ה לענין הזמנות באינטרנט שלא שייך בו שכר שבת ומטעם הנ"ל.

אמנם לענין אתר אינטרנט, כל זה נכון רק לאתרי מכירה ישירה, דהיינו חנות מקוונת שהיא מתנהלת בימי החול ורק ההזמנה והתשלום מתבצע בשבת, אולם ישנם מספר סוגי אתרים, ויש מהם אתרים שאינם מבוססים על מכירת חפצים אלא על 'מכירת מידע' כגון אתרי פרסום וחדשות הנוטלים את שכרם בצורה של מנוי או לפי מספר כניסות לאתר, ובזה לכאורה פשוט שאין שייך ההיתר דהנוב"י דלעיל, כי נטילת השכר אינו על מוצר אלא הוא ממש 'שכר שבת', ואכן בשו"ת שבט הלוי (ח"י סי' נ"ז) אסר באתרים אלו משום נטילת שכר שבת. ברם גם באתרים אלו יד הדוחה נטויה להתיר עפ"י דעת המהרש"ג (ח"א סי' ס"ה) הסובר שאין איסור שכר שבת רק על עבודת אדם אולם לא על פעולת מכשיר, וכן אין שייך לשיטתו שכר שבת ככה"ג שהוא בקבלנות, ורק על זמן עבודה שייך שכר שבת, וכ"ד המחנה חיים (ח"ג סי' כ"א, ועי' בדבריו בספר רביד השולחן על הלכות שבת סי' רמ"ד הערה ט), א"כ לכאורה ה"ה באתרים אלו אין משום שכר שבת, אלא שלבד מהמהרש"ג לא נמצא לו חבר הלכך סתמו הפוסקים שלא לסמוך ע"ז כי אם במקום הפסד מרובה (עי' בספר פסקי תשובות מהדו"ח סי' רנ"ב הערה 46), ואם התשלום בהם הוא רק ע"י מנוי שבועי או חודשי אין להחמיר משום שכר שבת, כי הוא בהבלעה, אמנם בשבט הלוי (סו) ס"ל שבכל ענין יסגור את אתרי האינטרנט משום מיגדר מילתא, ע"ש.

ד. אם הוא בכלל מקח וממכר בשבת

אחרי שנמצאנו שאין איסור מדינאי לא משום שביתת כלים ולא משום שכר שבת [לבד מאתרי מכירת מידע כמבואר], יש לראות האם יש לאסור הדבר משום איסור מקח וממכר בשבת. וכאן גם יש להבחין שאין השאלה לענין לענין קבלת הזמנות בפקס תא קולי ודוא"ל, כי אין התשלום מתבצע כלל בשבת, וכל הנידון הוא לענין קניה באינטרנט המתבצע בשבת באתר שבבעלותו וגם התשלום מתבצע בו ביום ע"י כרטיס אשראי, וכן קיימת שאלה זו לענין מכונות אוטומטיות לממכר מזון וכיו"ב, שגם בהם מתבצע התשלום בשבת עצמו.

מקור איסור מקח וממכר הוא מדברי קבלה כמבואר בגמ' בביצה (לז), וטעם האיסור כתב שם ברש"י מקח וממכר אסור מן המקרא דכתיב ממצוא חפצך ודבר דבר, אי נמי מקח וממכר אסורו דילמא אתי לידי כתיבה, וגם הרמב"ם (פכ"ג הי"ב) כתב טעם דכתיבה, ואפ"י ע"י גוי, וכ"פ השו"ע"ר (סי' ש"ו סעי' ד) והמשנ"ב (שם סק"ג) והביאו טעם דכתיבה, אמנם בקו"א הביא השו"ע"ר (סי' שא סק"ב) דעת התוס' והרא"ש שהוא משום ממצוא

חפצך ע"ש. ולכאורה א"כ יש לאסור כל השאלות הנ"ל, וביותר ע"פ מש"כ הרעק"א בתשובותיו (מהדו"ק סי' קנ"ט) דיש לאסור מקח וממכר אפי' באופן שעושה הקנין מער"ש ורק חלות הקנין יהיה בשבת עצמו, כגון ע"י תנאי שלא יחול הקנין אלא בשבת, וכ"ד המהר"י ברונא בשו"ת (סי' קכ"א) והכת"ס (שו"ת סי' מו), וכן הכריע בשו"ת אג"מ (או"ח ח"ג סי' מד) לאחר שהאריך שאין בזה הכרע שיש להחמיר מספק. [אמנם ע"י בשערים המצוינים בהלכה (סי' פ סקל"ב) שציין לשו"ת מהר"ם שיק (סי' קנ"א, אמנם ע"ש סי' כ"ה) דלא הסכים לדעת הרעק"א ושכן סברי בשו"ת אבני צדק (סי' לד) ובשו"ת אמרי יושר (ח"ב סי' צו) בשם הגאון מטשעבין, וע"ע בשו"ת אבני נזר (או"ח סי' נא) ובשו"ת הר צבי (ח"א סי' קכ"ו), וגם המהרש"ם (תשו' ח"ב סי' קנ"ז) לא הסכים לסברת הרעק"א, וכ"ד בעמק יהושע (סי' ט) והתורת חסד מלובלין (ח"א סי' יג) והאו"ש (שבת פכ"ג הי"ב) והבית שלמה (סי' רס"ד) והחזו"א (דמאי סי' ט סקי"ב), וכ"נ גם בשו"ת (שתיארה סי' נ)].

ומשמעות דברי הרעק"א דאף שאין מצד ישראל שום 'מעשה מקח וממכר' בשבת ורק הקונה הגוי עושה מעצמו כל הפעולות גם אין היתר, דהא אסר אפי' כשאין כלל הצדדים עושים מעשה בשבת, וכ"ש זה, ואם כן אין להתיר בנידון בידן בטענה שאין ישראל עושה שום פעולה. אמנם עדיין יש פתח היתר, כי בשונה מנידון הרעק"א שם עשה ישראל פעולה בער"ש אלא שהחלות יהיה בשבת, משא"כ הכא גם בער"ש לא עשה ישראל כלום, וכל הקנין והתשלום נעשה הכל ע"י הגוי ואין ישראל יודע כלל מתי יבואו לרכוש שם, וא"כ הכא מאן יימר דאסור משום מקח וממכר בשבת [דב' טעמי איסור מו"מ אינם שייכים בכה"ג כמו שיראה להמעייין]. ובאמת סברא זו הביאו הפוסקים שאין לאסור בנידון דידן משום איסור מקח וממכר, כ"כ בשו"ת מהרש"ג (ח"ב סי' קי"ז) ובשו"ת חלקת יעקב (ח"ב סי' קב) ושו"ת מנח"י (ח"ג סי' ל"ד) אלא שהוא החמיר גם שיתנה בפירוש שאינו רוצה לקנות המעות עד מוצ"ש והמוצר יוקנה להקונה בער"ש, ע"ש שהוא מדיני ברירה דמהני באיסור דרבנן, וע"י בשש"כ (פכ"ט הערה ע"ו) וכ"כ עוד כמה פוסקים ע"ש. ולכאורה היתר זה יהיה נצרך ביותר למכשירים האוטומטיים לממכר מזון, אבל באתר אינטרנט אין צריך לזה כ"כ, כי אין הקונה מקבל כלום עד מוצ"ש והוא רק הזמנה בשבת, אמנם אפי' בקבלת הזמנות בשבת יש לדון משום איסור מקח וממכר בשבת ע"י מג"א (סי' ש"ו סקי"א), [אמנם באתרים לממכר מידע או כרטיסי טיסה וכיו"ב, שהקונה מקבל מיד מה שקנה, בזה הוה כמו המכשירים האוטומטיים]. ואף שכאמור דעת רוב הפוסקים שאין בשאלה דידן משום איסור מקח וממכר, הרי שראיתי ביסודי ישרון (מע' ער"ש עמו' לח) שכתב בשם שו"ת גבעת הלבונה (או"ח סי' כח) דשפיר יש בזה משום מו"מ דכליו של אדם קונות לו כחצירו, אך כאמור הכרעת הפוסקים אינו כן (ע"י בשו"ת משנה הלכות ח"ד סי' ל"ג שהאריך להפריך דבריו).

ה. אם יש לחוש משום לפני עיור

הנה על אף שכאמור אין המוכר עושה כל פעולה לצורך המכירה ועל כן אין בזה משום מקח וממכר, וגם משום שביתת כלים ומדין מעשה שבת כבר בררנו שאין איסור, ובזה באנו לדון אם יש לאסרו מצד מה שעל ידי שמשאירו פתוח בשבת הוא מכשיל ישראלים שיעברו ויקנו בשבת ל"ע, ויש בזה גם משום לפני עיור וגם משום מסייע לדבר עבירה. יש לציין שהאיסורים שעובר הקונה כדי לקנות בשבת אינו רק מדרבנן משום מקח וממכר, אלא גובל באיסורי תורה הן בקניה ממוחשבת בהפעלת המחשב וכתובה בו, והן בקניה במכונה שיש בו נורה ומסך והפעלת מנוע, וכ"ש בשליחת פקס והשאתת תא קולי שיש בו כמה וכמה איסורי תורה. עוד יש לציין כי בנידון זה יש חילוק בין אם רוב הקונים הם ישראלים מחללי שבתות ל"ע או שהוא מקומות שרובם גויים, וכדיבאר.

מקור איסור לפני עיור מבואר בגמ' ע"ז (ו. ע"ש בתוד"ה מנין) דאף המכשיל חבירו באיסור עובר בהא דלפני עיור לא תתן מכשול (ויקרא יט, יז), ואפי' רק מכין לחבירו סיבת העבירה נמי עובר כמו שכתב הרמב"ם (סה"מ ל"ת רצ"ט), אלא דאמרינן שם בגמ' דאיסור זה הוא רק אם אין יכול לעבור בלא שהוא הגיש לו, כגון המושיט כוס יין לנזיר הרי אין המושיט עובר בלפני עיור רק אם קאי בתרי עברי דנהרי, דהיינו שלא ישתה הנזיר בלא הושטה זו, וא"כ יש לנו היתר גם בכל מכוונות האוטומטיים והזמנות בחנות בכל האופנים הטכנולוגיים הנ"ל, כי הרי כשם שהוא מזמין אצלו הוא יכול להזמין אצל מישהו אחר, ברם כל זה באופן שאמנם יכול להשיגו בקל במקום אחר, דאם הוא מוכר מוצר בבלעדיות שאין להשיג במקום אחר, או שהמכונה לממכר מזון נמצא במקום שאין להשיג מזון באותו שעה בשום מקום קרוב שיוגדר כחד עברי דנהרא, בזה לכאורה אין ההיתר הנ"ל. ואפי' אם

יכול להשיג במקום אחר אלא שגם ההוא הוא ישראל, כגון שיש באותו אזור כמה מכוונות כאלו אלא שכולם בבעלות יהודית [כמו שמצוי כאן בארץ ישראל], בזה אין הדבר מוסכם שהוא חשיב כחד עברי דנהרא, דבמשנה למלך (הלכות מלוה ולוה פ"ד ה"ב) כתב דכל שיכול להשיג במקום אחר אלא שגם השני הוא ישראל אין האיסור נפקע בכך, ושכן מוכח מלשון התוס' בחגיגה (יג.) ועי' בזה בשדי חמד (מערכת ו' כלל כ"ו אות ט), ובאמת כתב בשו"ת חלקת יעקב (או"ח סי' ס"ז) לאסור העמדת מכוונות אוטומטיות במקום ששאר המכוונות גם שייכים ליהודים, כגון באזורים יהודיים, ומטעם הנ"ל דאין ההיתר דחד עברי נהרא.

[אלא שכ"ז נכון ביותר לענין מכוונת המזון שבזה אם נאמר לו לסגרו בשבת לא יעבור שום איסור, אולם בקבלת פסק או תא קולי הרי אפי"א אם ינתקו מער"ש לא יציל עי"ז הקונה מאיסורו, כי ההוא ינסה ויטלפן אלא שיהיה נוכח אח"כ לראות שאין יכול לשלוח הפקס או להשאיר התא קולי, וא"כ הרי כבר עבר האיסור, וה"ה גם באתר אינטרנט שהגולש הרי ינסה אלא שיופיע לו הודעה שהאתר סגור בשבת, וא"כ הרי כבר עשה האיסור, ובזה ראיתי מי שכתב שאין איסור דלפני עיור, וכמ"ש בגליון מהרש"א (יו"ד סי' קנ"א) דרשע העובר ממילא איסור אין חיוב למנוע ממנו לעבור על איסור נוסף שיעשה תוך כדי האיסור הראשון, דבזה אמרינן הלעיטהו לרשע וימות, ע"ש. והוא דעת הריטב"א והמאירי (ע"ז א:) שאין איסור לפני עיור בתוספת איסור, ודלא כהתוס' (שם ד"ה מנין) שמשמע לאיסור גם בכה"ג, וא"כ ה"ה בנידון דידן. אלא דלדעתי נראה שאינו דומה כלל, דשאני התם שהאיסור הראשון הוא עושה ממילא, אולם הכא אם תוך תקופה קצרה יודע שאתר זה סגור בשבת ובחנות זו אין קבלת הזמנות בשבת, ודאי שלא ינסו כלל בשבת, ונמצא ע"י שאינו סוגרו הוא גורם לא רק לחילול שבת זה אלא שהקונה יתרגל להזמין בשבת מהיום לעולם, וא"כ אין להתיר מטעם זה, אמנם ראיתי בחזון עובדיה להגר"ע יוסף שליט"א (שבת ח"א עמוד קנ"ג) שבתוך דבריו כתב סברא כזו שאיסורא ממילא עביד, אך לא הסמיכו שם לפלו' הראשונים הנ"ל].

ו. הנ"ל כשאינו ודאי שיקנו בשבת

לסיכום, אם הוא בחו"ל או בכל מקום אחר שרובו עכו"ם וכן שאר מכוונות האוטומטיות הינם בבעלות גויית וכמובן פתוחים בשבת, הרי שאין איסור לפני עיור שייך בזה, דהוי כחד עברי נהרא, ולכאורה ה"ה לענין קבלת פקס ותא קולי, אולם נראה שבאתר אינטרנט הדבר יותר קל, כי ההזמנות הוא מכל רחבי העולם [ואפי"א אם האתר הוא רק בעברית הרי קיימות היום תוכנות המתרגמות אתרים שלמים, והשפה כבר אינו מהווה כלל מחסום לקנייה ברשת המקוונת, וכ"ש שמותר הדבר אם האתר הוא גם באנגלית], ובזה הרי בודאי דכל העולם כולו נחשב לחד עברא דנהרא ורוב העולם הרי אינם יהודים, וא"כ לכאורה אין כלל איסור דלפני עיור שייך בו. אמנם חובה להדגיש שכאמור כל זה רק כשמוכר מוצרים סטנדרטיים שיש אכן להשיג בעוד מקומות, אולם אם המדובר במכירות של מוצר ייחודי, בזה פשוט שהוא עובר בלפני עיור שהרי כל העולם הוי כתרי עברי דנהרא, והוא פשוט.

אלא שיש עוד צד היתר אפי"א כשהוא בתרי עברי דנהרי, דהנה בספק אם יהיה ישראל נכשל, כתב הט"ז (יו"ד סי' קנ"א סק"א) דדוקא אם הוא מכשיל בודאות יש איסור דלפני עיור אבל בספק אזלינן לקולא, וכן פסק המשנ"ב (סי' קס"ג סק"א) דמה שפסק הרמ"א דאסור להאכיל למי שלא נטל ידיו, זה דוקא בודאי אבל בספק שרי, ומקור הדבר הוא משנה מפורשת בשביעית (פ"ה מ"ח) לדעת בית הלל, וכן נפסק ברמב"ם (הלכות שמיטה ויובל פ"ח ה"ב) ובריטב"א (ע"ז סג. ד"ה ומה) שבספק אם יכשל אין איסור דלפני עיור, ועי' בשדי חמד (מע' ו' כלל כו אות ט). ומכח היתר זה כתב בשו"ת באר משה (ח"ז קו' אלקטריק סי' פ"ה) להתיר במזכירה אלקטרונית [ותא קולי], כי אין הדבר מוכח שאכן יהיה הזמנות בשבת, אלא שפשוט שהמוכר ובעל האתר או המכוונות צריכים לבדוק עצמם שבאמת אינו ודאות, אלא יש ימים שאין שום קנייה או הזמנה, ואז יהיה מותר מטעם זה אפי"א באופן דקאי בתרי עברי דנהרא, וכהיתר זה כבר ציין המהרש"ג (ח"ב סי' קי"ז). עוד ציין בפסקי תשובות (סי' רנב הערה 6) דדעת המהרי"ל דיסקין (קונט"א סי' קמ"ה) דאין איסור לפני עיור בהפסד ממון, ועי' בזה גם בשו"ת עצי חיים (ח"ד סי' ה), וא"כ פשוט דהכא ליכא איסור דלפני עיור אף בתרי עברי דנהרא.

ז. אם אסור משום מסייע לדבר אסור

לאחר שכתבנו שבמקום המוגדר כחד עברי דנהרי ליכא משום לפני עיור ואפי' בתרי עברי נהרא יש כמה דעות וסברות דליכא לפני עיור, יש לדעת דאעפ"כ עדיין אינו ברור שהוא היתר גמור, דהא התוספות (לעיל ג. ד"ה בבא) כתבו דאף שבחד עברי דנהרא ליכא 'לפני עיור' מ"מ אסור מדרבנן משום דמסייע לעוברי עבירה, וכן כתב הרא"ש (הכא סי' א) דהרי קטן האוכל נבילות ב"ד מצווים להפרישו, וכ"ש גדול וכ"ש שלא יסייע לו. אלא דהתוס' נסתרו מחמתם ממה שכתבו בקידושין (נו. ד"ה אבל) שהוא היתר גמור כשהוא בחד עברי דנהרא, וכן הוכיח בטורי אבן (חגיגה ג.) מדברי התוס' בע"ד (ו. ד"ה מנין) ומדברי הרא"ש (שם פ"א סי' ב) דאפי' מדרבנן אין איסור. והש"ך ביו"ד (סי' קנ"א סק"ו) עמד בסתירת התוס', וכתב דשאני לגבי מומר או גוי שאי"צ להפרישו, בזה אין אפי' איסור דרבנן, משא"כ בישראל בזה כתב התוס' והרא"ש דיש איסור עכ"פ מדרבנן, והביאור בזה כתבו הגר"א (יו"ד שם סק"ח) והחת"ס (יו"ט סי' י"ט) דהיינו מפני שכל ישראל ערבים משא"כ בגוי. עכ"פ לפי דברי הש"ך הרי גם התוס' בקידושין מודה דאסור מדרבנן, דהא הנכשל הוא ישראל [עוד ביאור בדברי הש"ך עי' בשו"ת ר"ש אייגר (או"ח סי' טו)].

אלא שיש לדון בזה משום שהמחלל שבת הוי מומר לכל התורה, וא"כ דינו כגוי לענין זה וכמו שכתב שם הש"ך, וא"כ אף איסור דרבנן ליכא לכאורה. אלא שאין דברי הש"ך מוסכמים, הראשון מה שהקשה בדגול מרבבה להדיא דהא ישראל אע"פ שחטא ישראל הוא, וא"כ אמאי אין מצווה להפרישו ומותר לסייע לו לאיסור, ע"ש. אמנם עי' מה שכתבתי בעז"ה לעיל דף ד' (סימן א' לענין חטא כדי שיזכה חבירך) שאכן מדברי הש"ך האלו מוכח שאין דין ערבות בישראל מומר ועל כן אין אפי' איסור מדרבנן ע"ש. אלא דגם בדגול מרבבה שם הסכים שאם המומר עובר האיסור במזיד ליכא אפי' איסור מדרבנן משום מסייע, וכ"ד האבנ"ז (יו"ד סי' טו סק"ב), וא"כ ה"ה בנידון דידן שהקונים שהם מחללי שבת זה מכבר ועושים כן במזיד אפשר שאין איסור אפי' מדרבנן, וכ"כ בשו"ת משיב דבר להנצי"ב (ח"ב סי' לא) ובשו"ת בית יצחק (או"ח סי' כט אות ד) דהמומר ועושה במזיד אין איסור מסייע אפי' מדרבנן. וא"כ אין לאסור בשאלה דידן משום מסייע, ועי' בשו"ת אג"מ (יו"ד ח"א סי' ע"ב).

אמנם עדיין יש לעיין בזה ממה ששמע מהמג"א (או"ח סי' שמז סק"ד) והמשנ"ב (שם סק"ז ובשעה"צ שם סק"ח) דאף במומר ובמזיד יש איסור, וא"כ אפשר ה"ה הכא, עוד יל"ע על היתר זה מדברי החזו"א (יו"ד סי' ב סק"ח) שכתב דתינוקות שנישבו דינם כאנוסים אף כשהם מזידים, א"כ שוב ליתא להיתר דמזיד. [אלא דראה ראיתי מה שהביא הרב צבי רייזמן שם, דבאג"מ (יו"ד ח"א סי' עב) כתב דמסתבר שלא אסרו משום מסייע אלא כשהוא דבר שאפשר לעשות בו רק איסור, אבל באתר או מכונה שהם פתוחים כל השבוע, שוב אין איסור מסייע אפי' להמג"א ודעימיה, ומפני שאין עיקרו עשוי לאיסור].

ה. אם אסור משום מראית עין

ומדאיתנין להכי שאין איסור בדבר לא מצד שביתת כלים ולא מצד שכר שבת ואיסור מקח וממכר ואף לא מצד לפני עיור ומסייע לדבר עבירה, יש לדון אם יש לאסור עכ"פ משום מראית העין. והנה פשוט הדבר שאם אין ידוע כלל ואין שום סימן שהוא של ישראל, כגון במכונות אוטומטיות שאינם באזורים יהודיים, וכן אתר אינטרנט באנגלית ואין שם הישראל מופיע בו, בזה אין לדון כלל מצד מראית העין. אבל כשהאתר בעברית שזה עצמו הוכחה כמעט ודאית לבעלות יהודית או שהמכונה נמצאת במיקום יהודי מובהק ואין שם כלל מושב עכו"ם, בזה נבוא לדון.

בשו"ע (סי' רמ"ג סעי' א) נפסק דמרחץ אסור להשכירו לגוי, כיון דשם הישראל עליו ואין דרך להשכירו, הרי שהרואה את המרחץ פועל בשבת יחשוד שהיהודי מפעילו ח"ו, והיינו איסור ד'מראית עין'. אלא דלכאורה יש לחלק דשאני התם דהפעלת המרחץ הוא פעולה האסורה בשבת ולכן כשיופעל ע"י גוי יחשבו שהישראל הפעילו, מאחר שאין הדרך להשכירו, אולם בענייננו שהמדובר בפעולות אוטומטיות שידוע לכולי עלמא שנעשים ללא פעולה מצד המוכר כלל, הן באתרי האינטרנט ופקס ודוא"ל והן במכונות האוטומטיות, וא"כ אף שיראה הרואה איך שקונים שם בשבת יבין וידע נאמנה כי בעה"ב יכול לזמר בערגה זמירות שבת ואינו צריך לעשות כל פעולה אסורה לצורך מכירה זו, וא"כ לכאורה אין שום חשש דמראית העין. אמנם מה אומר וראית

לגדולי האחרונים שחששו למראית עין אף הכא, עי' בשו"ת מהרש"ג (ח"ב סי' קי"ז) ושו"ת מנחת יצחק (ח"ג סי' לד) ושו"ת חלקת יעקב (סי' ק"ב) שכתבו דמה שאין איסור להעמיד מכונה אוטומטית לממכר מזון ושתייה, היינו רק כשהוא מונח ברחובות קריה, אך אם הוא בתוך חדר מיוחד לזה [כמו שמצוי בחו"ל במכונות כביסה אוטומטיות וכן מכשיר אוטומטי לצילום תמונת פספורט שנמצאים דרך כלל בחדר מיוחד לזה] בזה אין להקל, דכיון שהוא חדר מיוחד ושם הישראל עליו, הוא יותר חמור כי הוא כמו חנות פתוחה ודמי יותר למסחר, על כן יש לחשוש טפי למראית עין, וכ"כ גם בשו"ת באר משה (ח"ז קו' אלקטריק סי' פ"ה-פ"ז) ושו"ת משנה הלכות (ח"ד סי' לב) ושו"ת מאזני צדק (ח"א סי' ט) וקיבץ דבריהם בפסקי תשובות (סי' רנ"ב הערה 5) ע"ש. ואף דלכאורה יל"ע מה שנא בחדר מברחוב לפי הסברא שכתבתי, מ"מ כיון שכן הכריעו כל גדולי אחרונים אין להתיר כי אם ברחוב [ומסתמא היתר דרחוב גם לפי יסוד הנ"ל], אך לא בחדר המיוחד לזה, ומשום מראית העין.

ט. אם יש בו משום זילותא דשבת

מאחר שנוכחנו לראות שאין שום איסור מדינא בפקס ובתא קולי ובאינטרנט, ואף במכונות אוטומטיות אין איסור מדינא כשהן ברחוב, עדיין יש לדון בו אם יאסר משום זילותא דשבת, שמצינו דגזרו חז"ל אף במקום שאין איסור מדינא, וכמו שאמרו בסוגיין (י"ח ע"א) דאף שכל מלאכה שמתחלת בער"ש שרי שימשך מעצמו לשבת, חוץ מנתינת חיטים לרחיים של מים, ומפני דאוושא מילתא, והוא משום זילותא דשבת כמו שכתב רש"י שם, ופליגי בה בסוגיין רבה ורב יוסף אי אסרינן משום אוושי מילתא, ונחלקו הראשונים כמי הלכה, ואחריהם נמשכו המחבר והרמ"א (סי' רנ"ב ס"ה), דדעת המחבר שאין לחוש לאוושי, אבל הרמ"א החמיר משום זילותא דשבתא, אלא דמסיק הרמ"א "מיהו במקום פסידא יש להקל". אמנם כ"ז הוא דוקא ברחיים וכיו"ב שיש לחוש שמי שישמע הקול יחשוד שהישראל עושה מלאכה בשבת ויהיה זלזול בשבת, משא"כ בנידון דידן אין לחשוש לזה כי ידעי כולי עלמא שהם פעולות שנעשות כולם באופן אוטומטי ללא מגע אנוש כמו שכתבתי לעיל, וא"כ שוב אין לחוש בזה משום זילותא, וכמו שכתב האגור (סי' תקי"ט) דזוג המקשקש לשעות עשוי ע"י משקולות מותר לערכו מבעו"י משום שמפורסם שעורכים אותו מער"ש והולך מעצמו, וכן נפסק בשו"ע (סי' של"ח ס"ג) לענין הזוג, וע"ז מבוסס היתר השימוש בשעון שבת כפי שכתב האג"מ (או"ח ח"ד סי' ס) דמפני שידוע לכולי עלמא שהוא פעולה אוטומטית, וא"כ ה"ה בנידון דידן שאין לאסור מצד זילותא דשבתא.

ברם, בשו"ת חלקת יעקב (או"ח סי' ע) רצה לאסור הדבר מחמת סברה וכתב: "חכמים הזהירו בדבריכם בזמן שהטעכניק צועד רק צעדים קדימה, יוכל היות בימים קרובים לסדר חנות גדולה ע"י אוטומט וטאנבאנד, וכי' ואם נזלזל בקדושת השבת בהיתרים של הטעכניק משום שהכל נעשה מעצמו, יוצמח מזה חילול שבת גדול" וכך גם סיים שם התשובה "וכשנתיר המסחר והקנין ישרע גם על יום השבת, אפי' ע"י היתר על פי דיני התורה, יוכל לצמוח מזה שקדושת השבת יתחלל ויתזלזל עד למאד, ובני מנע רגלך מזה". [אמנם הוא דיבר שם במזכירה אלקטרונית שמפעילה במיוחד ליום השבת, אך מסכים שאם הוא מופעל מכבר מימי החול אי"צ לסגרו, ע"ש]. אך בשו"ת באר משה שם (ח"ו קו' אלקטריק סי' ג) פליג עליו להדיא וכתב: "עשה עצמו לדייני גזירה, וגזור גזירה חדשה שבודאי אין ביד שום רב, יהיה מי שיהיה, לגזור מעצמו גזרות חדשות", ע"ש. אבל גם בשו"ת שבט הלוי (ח"י סי' נ"ז) חשש לאיסור זלזול בשבת ואסר הדבר מכל וכל, גם בספר קדושת השבת (ח"ב עמוד טו) הביא כמה וכמה פוסקי דורינו שאסרו כן, וכן הביא מהגרי"ש אלישיב ז"ל והגר"ח קנייבסקי ועוד פוסקים ע"ש.

י. לפי איזה שעון לסגור האתר

אך הרבה הפוסקים כתבו דאף דמדינא אין איסור כמו שנתבאר, מ"מ בודאי כל בעל נפש יחוש לעצמו ויסגור האתר או המכונה, או עכ"פ יכתוב מודעה שאין לבצע קניות בשבת, כמש"כ בשו"ת מנחת יצחק שם, ובשש"כ (פכ"ט אות כח) בשם הגרש"ז אוירבאך זצ"ל, ושו"ת באר שרים (ח"ד סי' ע), אלא שאם במכירים אוטומטיים למיניהם הענין הוא קל לביצוע, הרי באתר אינטרנט הדבר מסובך יותר, כי המסחר בו חובק זרועות עולם והכניסות אליו מתבצעות מכל רחבי תבל, הרי שאינו צריך לסגור רק בעשרים וארבע השעות שבהם שבת אצלו, אלא כמעט חמישים שעות מעת כניסת השבת במזרח הגלובוס עד לשקיעתה בסוף מערב, אמנם אם האיסור הוא משום זילותא דשבת לכאורה אין איסור רק בשעות השבת של בעל האתר, אולם אם הוא

מפני לפני עיור ושאר האיסורים הנ"ל, הרי הדבר תלוי בקונים, ועליו לסגור אתר בכל חמישים השעות, או לחילופין למצוא נוסחא טכנית לחסום כניסת גולשים ממקום ששם עדיין שבת.

אלא שראיתי בפסקי תשובות (סי' הנ"ב הערה 14) שכתב דבמכונות אוטומטיות יש ללכת לפי השעון ששם עומד המכשיר, ובאתרי אינטרנט לפי מקום הבעלים, ועי' שם בסימן רמ"ו (אות ז) לענין מחמר אחר בהמותיו ושביית בהמתו כשהוא בארץ אחת ובהמותיו בארץ אחרת שנחלקו בדבר גדולי הדורות לכאן ולשם ואין הכרע ברור בדבר.

נערך ע"י: הרב מנחם מנדל שמרלר
 להערות והארות ניתן לפנות: שמרלר רחוב הרב לנדא 3 בני ברק
 או בכתובת אימיל: gmail.com@5700099